

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-5-105-15>

УДК 373.2.035:316.614]:159.9:077

Юдіна Н.О., Харченко А.С.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗОВАНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ СХИЛЬНОСТІ ДО КОМП'ЮТЕРНОЇ ТА ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Анотація. У статті представлено результати вивчення специфіки процесу соціалізації дошкільників, що мають схильність до комп'ютерно-ігрової залежності, зокрема, проаналізовано особливості соціалізованості дошкільників з різним рівнем схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. Було визначено, що сьогодні поряд з процесами соціалізації постає і віртуальна комп'ютерна соціалізація особистості, або ж кіберсоціалізація, яка може виступати додатковою сферою соціалізації особистості, сприяючи її пристосуванню до життя в соціумі, або може призводити до інтернет-залежності, виступати альтернативною сферою прояву соціальної активності. Емпіричне дослідження засвідчило, що ступінь соціалізованості дошкільників має негативну кореляцію з рівнем розвитку у них схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, оскільки чим нижчий у дошкільників ступінь схильності до залежності від комп'ютерних ігор, тим вищим є їхній показник соціалізованості, який конкретизується у рівні розвитку здатності поступитись та прагнення допомогти одноліткам.

Ключові слова: соціалізація, дошкільний вік, схильність до залежності, комп'ютерна залежність, ігрова залежність.

Yudina Nataliia, Kharchenko Anzhela

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

PECULIARITIES OF SOCIALIZATION OF PRESCHOOLERS WITH DIFFERENT LEVELS OF PREDISPOSITION TO COMPUTER AND GAME ADDICTION

Summary. The article presents the results of studying the specifics of the process of socialization of preschoolers with a predisposition to computer and game addiction, in particular, it analyzes the peculiarities of socialization of preschoolers with different levels of predisposition to computer and game addiction. It was determined that the interest to the problem of socialization of the personality arose long ago. Problems of socialization of preschool children are due to changes in socio-cultural conditions of personality formation, the contradictory state of socio-pedagogical theory and practice. The result of the process of child's socialization is its formed social and communicative competence, which is considered as the readiness of the child to interact effectively with the environment in the system of interpersonal relations. Today modern children and adolescents are greatly influenced by the development of computer technology, thus along with the processes of socialization, there is a virtual computer socialization of the personality, or cybersocialization, which can act as an additional area of socialization of the personallity, helping to adapt to life in society, or can lead to Internet addiction, being the alternative area of manifestation of social activity. Empirical research proved that the ability to concede to others in joint activities is inherent to the studied children of preschool age. Most preschoolers have rather strong willingness to help their peers in interaction and to work together. In addition, the vast majority of children are moderately addicted to computer and game addiction, but there is a small number of children who are highly addicted to computer games. Also the degree of socialization of preschoolers has a negative correlation with the level of development of their predisposition to computer and game addiction, because the lower the degree of predisposition of preschoolers to computer games is, the higher their socialization rate is, which is concretized in the level of development of the ability to concede and the willingness to help to their peers.

Keywords: socialization, preschool age, predisposition to addiction, computer addiction, game addiction.

Постановка проблеми. Проблеми соціалізації дітей дошкільного віку зумовлені зміною соціокультурних умов формування особистості, суперечливим станом соціально-педагогічної теорії та практики. На сучасних дітей та підлітків значний вплив має розвиток комп'ютерних технологій. Комп'ютери стають не тільки засобом комунікації, але й інформаційним та розважальним ресурсом, а також мають виховальний ефект. Саме це часто стає причиною тривоги у батьків, які вважають, що комп'ютер, який є невід'ємною частиною дозвілля дитини, викликає залежність, змінює психологічний стан дитини та впливає на її соціальний стан.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз виявив, що соціально-психологічні аспекти соціалізації з урахуванням вікових особливостей вивчали В. Абраменкова,

К. Альбуханова-Славська, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Кон, О. Кононко, В. Кудрявцев, О. Леонтьєв, В. Мухіна, А. Петровський, Т. Рєпіна, Д. Фельдштейн та ін. Вплив Інтернету та комп'ютерних ігор на розвиток особистості дітей висвітлено в працях Ю. Галанта, Д. Данілова, К. Керделлана, З. Некрасової, С. Шапкіна та ін. Причини залежності дітей від віртуального світу розкрито в роботах таких авторів, як О. Арестова, І. Бурмістров, А. Єгоров, М. Закерман, Ю. Фомічова, А. Шмельов. Психологами О. Биковською, А. Днепровим, З. Некрасовою, Т. Оранж, А. Рябцевою та ін. описано особливості профілактики та подолання віртуальної залежності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на різнобічне дослідження проблеми соціалізації особистості у дошкільному віці, питання адап-

тації до соціуму дітей, що мають комп'ютерну чи ігрову залежність, детально розкриті не були.

Формулювання цілей статті. У зв'язку з цим метою статті є з'ясування специфіки процесу соціалізації дошкільників, що мають схильність до комп'ютерно-ігрової залежності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтерес до проблеми соціалізації особистості виник давно. Вивчення наукового трактування багатоаспектного процесу соціалізації призвело до широкого й вузького розуміння цього поняття. Соціалізація в широкому розумінні передбачає визначення, походження й формування родової сутності природи людини, тобто йдеться про історичний процес розвитку людства, філогенез. Соціалізація у вузькому сенсі – це процес залучення людини до соціального життя шляхом активного засвоєння його норм, цінностей, ідеалів та відтворення у життєдіяльності [3].

Результатом процесу соціалізації дитини є її сформована соціально-комунікативна компетентність, яку С. Курінна розглядає як готовність дитини ефективно взаємодіяти з оточенням у системі міжособистісних стосунків. Зміст такої компетентності, на її думку, визначає низка сформованих у дітей умінь, зокрема, умінь орієнтуватися в соціальних ситуаціях; правильно визначати особливості свого емоційного стану та інших людей; вибирати адекватні способи спілкування з оточенням і реалізувати їх у процесі взаємодії [2].

Сьогодні можна говорити про явище «кіберсоціалізації», або ж віртуальну комп'ютерну соціалізацію особистості, яке, з одного боку, значно посилює взаємодію дитини зі своїм соціальним оточенням, розширює її буттєвий обрій (що поєднує позитивним аспектом кіберсоціалізації), а з іншого боку віртуалізація людського існування виявляє низку серйозних проблем – застосування комп'ютерів у повсякденному житті поряд з позитивними моментами зумовило появу явища ігрової та комп'ютерної залежності, особливо серед дітей [1].

Отже, кіберсоціалізація може виступати додатковою сферою соціалізації особистості, сприяючи її пристосуванню до життя в соціумі, а може, як у випадку інтернет-залежності, виступати альтернативною сферою прояву соціальної активності, коли індивід обирає перебування в мережі на шкоду побудові взаємодії в реальному житті.

З метою вивчення психологічних особливостей процесу соціалізації старших дошкільників, що мають схильність до комп'ютерно-ігрової залежності, нами було проведено емпіричне дослідження, у якому взяли участь 50 дітей дошкільного віку віком від 4 до 6 років. Для визначення одного з аспектів просоціальної поведінки дошкільників – здатності поступитись – до програми дослідження було включено методику «Малюнок» за О. Смірною [5]. В якості основних показників міжособистісних стосунків тут використовуються наступні параметри: суб'єктивна значущість однолітка для дитини, яка проявляється у загальному інтересі до інших; спрямованість на однолітка, тобто здатність поступитись, допомогти; здатність до співчуття і співпереживання. Результати дослідження подані у табл. 1.

Таблиця 1

Рівень розвитку здатності поступитись у дошкільників (у %)

Рівень розвитку здатності поступитись	К-сть досліджуваних (%)
Високий	28
Середній	58
Низький	10
Повна байдужість до діяльності однолітків	4

За даними таблиці можемо говорити про переважання у групі дошкільників середнього рівня розвитку здатності поступитись (58%), тобто тенденції переважно йти назустріч іншим у міжособистісній взаємодії. Також серед дошкільників значними показниками представлені високий рівень розвитку здатності поступитись (28%), тобто схильність завжди йти назустріч іншим у міжособистісній взаємодії, допомагати та поступатись їм у спільній діяльності. Значно менш вираженим є низький рівень розвитку здатності поступитись (10%), тобто ці діти не схильні у міжособистісній взаємодії та спільній діяльності йти назустріч іншим, поступитись у власних інтересах. Повна байдужість до діяльності однолітків є найменше вираженою серед дошкільників (4%). Їм непритаманна здатність поступитись, тобто має прояв явище дитячого егоцентризму.

Отже, можемо зробити висновок, що досліджуваним дітям дошкільного віку більшою мірою притаманна здатність поступатись іншим у спільній діяльності.

Наступним етапом роботи було визначення прагнення допомогти ровеснику як одного з аспектів просоціальної поведінки дошкільників. З цією метою проаналізуємо результати проведення методики «Головоломка» за О. Смірною [5]. В якості основних показників міжособистісних стосунків нами фіксувалися: вибір дитини (надати чи ні допомогу своєму однолітку), ступінь емоційного захоплення діяльністю і знак її вираженості (позитивний чи негативний); характер поведінки дитини, її емоційний прояв, мовні висловлювання. Дані дослідження подані у табл. 2.

Таблиця 2

Рівень розвитку у дошкільників прагнення допомогти товаришам (у %)

Рівень розвитку прагнення допомогти	К-сть досліджуваних (%)
Високий	24
Середній	52
Низький	18
Повна байдужість до потреби однолітків у допомозі	6

За даними таблиці можемо говорити, що у групі дошкільників переважають показники середнього рівня розвитку прагнення допомогти (52%). Цим досліджуваним притаманне прагнення часто надавати допомогу товаришам у ситуаціях, що цього потребують, та у міжособистісній взаємодії. Також у групі дошкільників представлений високий рівень розвитку прагнення допомогти (24%), тому можемо припустити стійку схильність цих дітей допомагати оточуючим у спільній діяльності.

ті. Дещо менш вираженим є низький рівень розвитку прагнення допомогти – у 18%. Ці діти не виявляють схильності у міжособистісній взаємодії та спільній діяльності йти назустріч іншим та допомагати їм. Повна байдужість до потреби однолітків у допомозі є найменше вираженою серед дошкільників (6%). Їм непритаманне прагнення допомагати товаришам у діяльності, вони байдуже дивляться на ретельні спроби інших дітей вирішити задачу, а деякі навіть зловтішаються з приводу невдач інших дошкільнят.

Отже, можемо зробити висновок, що більшості дошкільників переважно притаманне прагнення допомагати одноліткам у взаємодії та спільній діяльності.

З метою з'ясування міри залучення дітей у світ комп'ютерних ігор, визначення комп'ютерних ігор, яким віддається перевага і кількості часу, який діти проводять за комп'ютером, до комплексної програми дослідження було включено «Анкету для батьків з метою діагностики схильності до комп'ютерної та ігрової залежності дитини дошкільного віку» (за О. Чекстере) [6]. Результати проведення дослідження подані у табл. 3.

Таблиця 3

Показники схильності досліджуваних до комп'ютерної та ігрової залежності (у %)

Рівень схильності до комп'ютерної та ігрової залежності	К-сть досліджуваних (%)
Високий	12
Середній	72
Низький	16

Як свідчить аналіз таблиці, переважаюча частина досліджуваних (72%) – це діти з середнім рівнем розвитку схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. Можемо говорити, що вони мають лише періодичний прояв бажання пограти у комп'ютерну гру або виконувати іншу роботу на комп'ютері, появу небажання відволіктися від праці або гри за комп'ютером. Діти виявляють постійно піднесений настрій під час перебування в мережі, можуть відкладати задоволення вітальних потреб, необхідність їсти та спати. Також батьки спостерігають збільшення випадків активного очікування дітьми того моменту, коли можна буде сісти за комп'ютер, а також збільшення часу перебування у мережі, неможливість спланувати час закінчення сеансу роботи або гри з комп'ютером.

Значно менша кількість досліджуваних (16%) мають низький рівень розвитку схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. Це є свідченням того, що у них здебільшого відсутнє бажання пограти у комп'ютерну гру або виконувати іншу роботу на комп'ютері, а також відсутність очікування того моменту, коли можна буде сісти за комп'ютер, або ж пристрасті до пошуку інформації в мережі Інтернет. У дітей присутня можливість відволіктися від праці або гри за комп'ютером, здатність спланувати час гри з комп'ютером. За роботою або грою на комп'ютері дитина пам'ятає про домашні справи, не має нав'язливого бажання грати в ігри у мережі. Крім того, батьки констатують відсутність змін у настрої, коли відсутня можливість сісти за комп'ютер.

Найменша кількість опитаних дітей (12%) – діти з високим рівнем розвитку схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. У них спостерігаються неперервне бажання пограти у комп'ютерну гру або виконувати іншу роботу на комп'ютері, постійне очікування того моменту, коли можна буде сісти за комп'ютер, небажання відволіктися від праці або гри за комп'ютером, пристрасть до пошуку інформації в мережі Інтернет, втома, в'ялість, поганий настрій, роздратування і депресія в тому випадку, коли відсутня можливість сісти за комп'ютер. Крім того, батьки цих дошкільників відмітили у них надмірне захоплення так званним інтернет-серфінгом, тобто переходами з сайту на сайт, нав'язливе бажання грати в ігри у мережі, нездатність спланувати час закінчення сеансу роботи або гри з комп'ютером, збільшення часу перебування у мережі до абсурдно довгого та ейфорію під час перебування в мережі. За роботою або грою на комп'ютері дитина забуває про домашні справи, перестає звертати увагу на вітальні потреби, необхідність їсти та спати.

Отже, переважаюча більшість дітей має середній рівень розвитку схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, проте є й незначна кількість дітей, які мають високий прояв залежності від комп'ютерних ігор.

Доцільно з'ясувати, чи впливає на поведінку дітей і їхні стосунки з ровесниками заміна традиційної сюжетно-рольової гри комп'ютерною грою. Для цього порівнюємо результати дослідження за методиками «Малюнок» (за О. Смірноюю), «Головоломка» (за О. Смірноюю) та анкетую для батьків з метою діагностики схильності до комп'ютерної та ігрової залежності дитини дошкільного віку (за О. Чекстере). Узагальнена таблиця першого етапу порівняльного дослідження подана нижче на рис. 1.

Як можемо побачити з аналізу даних діаграми, серед дошкільників з високим ступенем розвитку здатності поступитись 16% опитаних мають середній рівень схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, а 12% мають низький рівень схильності до залежності. Серед тих дітей, що мають середній рівень розвитку здатності поступитись лише 4% мають низький рівень схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, а 54% – середній рівень схильності до залежності. Діти з низьким рівнем розвитку здатності поступитись мають здебільшого високий рівень схильності до залежності від комп'ютерних ігор (8%), а також середній (2%). Ті дошкільники, що виражають повну байдужість до діяльності однолітків, мають високий рівень схильності до залежності від комп'ютерних ігор (4%).

Отже, можемо зробити висновок, що такий показник соціалізованості дошкільників, як розвиток здатності поступитись, здебільшого співвідноситься з проявом у них схильності до комп'ютерної та ігрової залежності. Узагальнені дані другого етапу порівняльного дослідження подані нижче на рис. 2.

Як можемо побачити з аналізу даних діаграми, серед дошкільників з високим ступенем розвитку прагнення допомогти 12% опитаних мають середній рівень схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, і така ж кількість дітей (12%) мають низький рівень схильності до за-

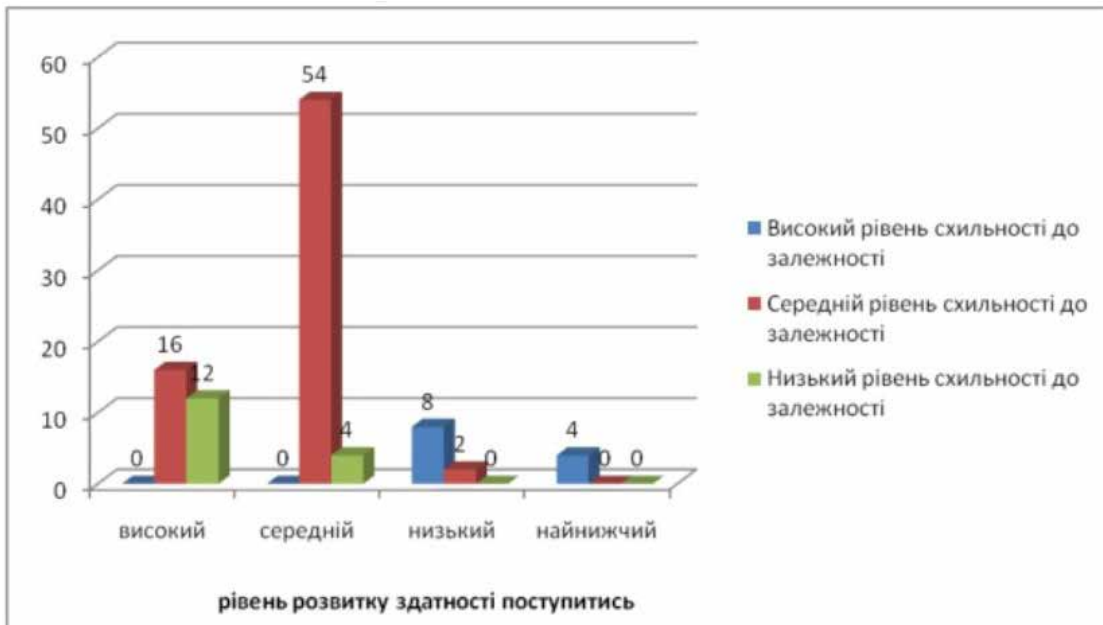

Рис. 1. Показники рівня розвитку здатності поступитися у дошкільників з різним рівнем схильності до комп'ютерної та ігрової залежності (у %)

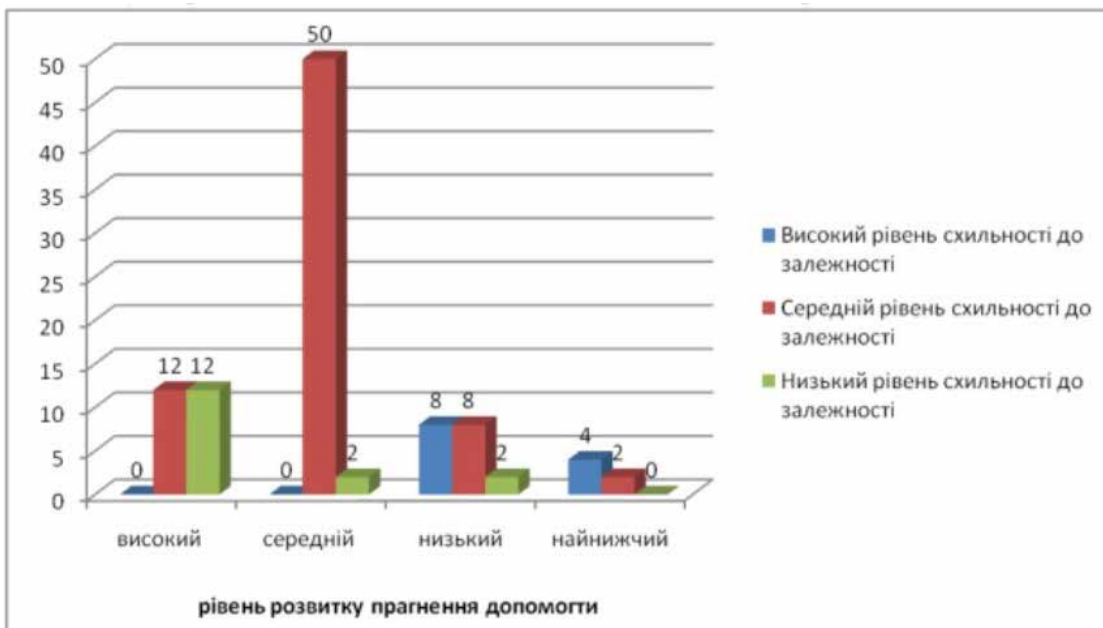

Рис. 2. Показники розвитку прагнення допомоги у дошкільників з різним рівнем схильності до комп'ютерної та ігрової залежності (у %)

лежності. Серед тих дітей, що мають середній рівень розвитку прагнення допомоги лише 2% мають низький рівень схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, а 50% – середній рівень схильності до залежності. Діти з низьким рівнем розвитку прагнення допомоги мають здебільшого високий рівень схильності до залежності від комп'ютерних ігор (8%), а також середній (8%). Найменша кількість дітей цієї групи (2%) мають низький рівень схильності до залежності. Ті дошкільники, що виражають повну байдужість до потреб однолітків, здебільшого мають високий рівень схильності до залежності від комп'ютерних ігор (4%), а також середній (2%).

Отже, можемо зробити висновок, що такий показник соціалізованості дошкільників, як розвиток прагнення допомоги, здебільшого співвідноситься з проявом у них схильності до комп'ютерної та ігрової залежності.

Для доведення статистичної значущості зафіксованих відмінностей у рівнях вираження соціалізованості дошкільників з різним ступенем схильності до комп'ютерної та ігрової залежності нами був використаний χ^2 критерій кореляції Пірсона [4]. Детальне обчислення кореляційної залежності проводилося нами за допомогою пакету статистичних комп'ютерних програм IBM SPSS Statistics for Windows, Version 23.0. В узагальненому вигляді дані обрахунку представлені у табл. 4.

Характеристика кореляційних зв'язків між рівнем соціалізованості та ступенем схильності дошкільників до комп'ютерної та ігрової залежності

Показники соціалізованості дошкільників	Ступінь схильності дошкільників до комп'ютерної та ігрової залежності
Здатність поступитись	-0,328*
Прагнення допомогти	-0,372*

За даними таблиці можемо зробити висновок про те, що спостерігається наявність негативної помірної кореляції між таким показником соціалізованості дошкільників, як здатність поступитись, та ступенем схильності дошкільників до комп'ютерної та ігрової залежності (-0,328) при $p \leq 0,05$, а також між таким показником соціалізованості, як прагнення допомогти, та ступенем схильності дошкільників до комп'ютерної та ігрової залежності (-0,372) при $p \leq 0,05$.

Отже, можемо стверджувати, що ступінь соціалізованості дошкільників співвідноситься з рівнем розвитку у них схильності до комп'ютерної та ігрової залежності з негативною кореляцією, адже нами було виявлено, що чим нижчий у дошкільників ступінь схильності до залежності від комп'ютерних ігор, тим вищий у них показник соціалізованості, а саме рівень розвитку здатності поступитись та прагнення допомогти.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Визначення специфіки процесу соціалізації дошкільників, що мають схильність до

комп'ютерно-ігрової залежності, засвідчило, що досліджуваним дітям дошкільного віку більшою мірою притаманна здатність поступатись іншим у спільній діяльності та прагнення допомагати одноліткам у взаємодії та спільній діяльності. Крім того, переважаюча більшість дітей має середній рівень розвитку схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, проте є й незначна кількість дітей, які мають високий прояв залежності від комп'ютерних ігор. Загалом ступінь соціалізованості дошкільників має негативну кореляцію з рівнем розвитку у них схильності до комп'ютерної та ігрової залежності, оскільки чим нижчий у дошкільників ступінь схильності до залежності від комп'ютерних ігор, тим вищим є їхній показник соціалізованості, який конкретизується у рівні розвитку здатності поступитись та прагнення допомогти.

Перспективи подальших досліджень з обраної тематики полягають, зокрема, у вивченні питання впливу внутрішньосімейних відносин на формування залежності дитини дошкільного віку від комп'ютерних ігор.

Список літератури:

1. Вознюк О.В. Негативні наслідки кібесоціалізації : *Регіональна науково-практична інтернет-конференція «Інтернет-бум: психолого-педагогічні проблеми та наслідки агресивно-інформаційного впливу на психологічне здоров'я і розвиток дітей та учнів» (листопад 2017 року)*. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26318/> (дата звернення: 28.06.2021).
2. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Слов'янський державний педагогічний університет. Слов'янськ, 2004. 246 с.
3. Рогальська І.П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві: сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ : Міленіум, 2008. 400 с.
4. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. СПб. : Речь, 2002. 350 с.
5. Смирнова Е.О., Холмогорова В.М. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, приемы, коррекция. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2005. 158 с.
6. Чекстере О.Ю. Особливості поведінки та взаємин дітей у сучасному суспільстві. *Психологічний часопис*. 2015. № 2(2). С. 114–119.

References:

1. Vozniuk O.V. (n.d.) (2017) *Nehatyvni naslidky kibesotsializatsii* [Negative consequences of cybesocialization]: *Rehionalna naukovo-praktychna internet-konferentsiia «Internet-bum: psykholoho-pedahohichni problemy ta naslidky ahresyvno-informatsiinoho vplyvu na psykholohichne zdorovia i rozvytok ditei ta uchniv» (lystopad 2017 roku)* [Regional scientific and practical Internet conference «Internet boom: psychological and pedagogical problems and the consequences of aggressive informational impact on the psychological health and development of children and pupils» (November, 2017). Available at: <http://eprints.zu.edu.ua/26318/> (in Ukrainian)
2. Kurinna S.M. (2004) *Osoblyvosti sotsializatsii ditei shesty-semy rokiv v riznykh umovakh zhyttiedialnosti* [Peculiarities of socialization of six-seven years old children in various conditions of life and activity] (Extended abstract of PhD dissertation). Sloviansk. (in Ukrainian)
3. Rohalska I.P. (2008) *Sotsializatsiia osobystosti u doshkilnomu dytynstvi: sutnist, spetsyfika, suprovid: monohrafiia* [Socialization of personality in preschool childhood: essence, specificity, support: monograph]. Kyiv: Milenium. (in Ukrainian)
4. Sidorenko E.V. (2002) *Metody matematicheskoy obrabotki v psihologii* [Methods of mathematical processing in psychology]. St. Petersburg: Rech. (in Russian)
5. Smirnova E.O., Holmogorova V.M. (2005) *Mezhlichnostnyie otnosheniya doshkolnikov: diagnostika, priemyi, korrektsiya* [Interpersonal relationships of preschoolers: diagnostics, techniques, correction]. Moscow: Gumanitarnyyi izdatelskiy tsentr VLADOS. (in Russian)
6. Chekstere O.Y. (2015) *Osoblyvosti povedinky ta vzaiemyn ditei u suchasnomu suspilstvi* [Peculiarities of behavior and relationships of children in modern society]. *Psykholohichni chasopys* [Psychological journal], 2(2), 114–119. (in Ukrainian)